MATINA मतिना
मतिना
स्वलापौ दँ ८ ल्याः २१ कछला नेसं ११३६ Quarterly Magazine Vol.8 Issue 21 November 2015 त्रैमासिक पत्रिका वर्ष ८ अंक २१ कार्तिक २०७२

Preserving Our Culture & Language



HAPPY NEW YEAR Nepal Era 1136 AND MHAPUJĀ

Nepal Rs.50.00 India Rs.70.00 UK £5.00 Europe Euro 8.00 USA and rest of the world $8.00

मतिना
MATINA मतिना

पिकाक (Publisher)
Ms. Amrita Shrestha
Tel: +(44) 020 8317 9748

मूपौजवा: (Chief Editor)
Mr. Sashi Mahaju
Tel: +(44) 020 8317 9748

पौजवा: (Editors)
Mr. Rajendra Shakya
Tel: 9849364369

Mr. Ravi Shakya
Tel: 9849087328

कजी (Co-ordinator)
Mr. Maheswor Shrestha
Tel: 9851133751

Sales & Marketing
Ms. Rejeena Joshi
Tel: 9841738541
Patan Gate, Lalitpur, Nepal

Mr. Nikesh Pradhan
Tel: 9808397398
Samakhusi, Kathmandu, Nepal

ज्याकू (Office)
UK
80 Sandy Hill Road
Woolwich, London, UK, SE18 7AZ
Tel: +(44) 020 8317 9748
Email: info.matina@yahoo.co.uk
Web: www.matina-international.org
Facebook/Twiter: Matina Swalapau

Nepal
Kumaripati, Lalitpur, Nepal
P.O.Box: 14344, Ktm.
Tel: 9851133751
Email: matina-nepal@publicist.com

Design & Print:
The Final Design
Kumaripati, Lalitpur, Nepal
Tel: 9851133751
Email: finaldesign@mail.com

wnM
Contents

पिन्तुबही (गोपीचन्द्र महाविहार)



सन् १९७०-८० पाखेया गोपीचन्द्र महाविहारया स्वरूप *Source -Slusser, 1998, Vol. 2, Pl. 158*



Ravi Shakya

Ravi Shakya, MA, is a researcher and teacher at Central Department of Nepālbhāṣā. He has authored four books on local history of Yala (Lalitpur), Buṅgadyaḥ, history of western literature, and research methodology. He was decorated with Motilāni Sirapā and Piyūṣa Padak for his outstanding achievement in BA and MA.

यल उपमहानगरपालिका, वडा ल्याः २२ य् च्वंगु थीथी त्वाःमध्ये इखाछेँ नं छगू त्वाः खः । यलय् दँय्दँसं गुंलागा दुतियाखुन्हु न्ह्यानाच्वंगु मतयाः पाःफइगु १० गू त्वाःमध्ये इखाछेँ नं छगू खः । मध्यकालया थीथी अभिलेखय् थुगु त्वाःयात ‘यूखाछेँ’, ‘योखाछेँ’, ‘यखाछेँ’, ‘एखाछेँ’, ‘इषाछेँ’ आदि थीथी नामं सम्बोधन यानातःगु दु। थन ‘इखा’ धाय्बलय् निगू अर्थ दु । छगू अर्थकथं ‘इखा’या अर्थ “सीमानाया लिक्क लाःगु बस्ती” (स्लसर, १९९८: ९९) खःसा मेगु अर्थकथं “प्यकुंलाःगु छेँ” खः (गुस्चो व पासापिं, १९८७: २०) । थन ‘छेँ’या अर्थ छुं छखा छेँ विशेष मखसे छगू हे कुटुम्बत मुनाः च्वनाच्वंगु बस्ती खः। थुगु इखाछेँत्वाः आलको ध्वाखाया नापसं अवस्थित जुयाच्वंगुलिं “सीमानाया लिक्क लाःगु बस्ती” हे पाय्छि खनेदःवइ । जुजु ज्योतिर्मल्लया पालय् नेसं ५३५ स दय्कूगु ‘आलकोहिति’ थ्व त्वाःया प्रमुख विशेषता खः । नेसं ७७२ स जुजु श्रीनिवास मल्लया पालय् कुनु शर्मां यलया थीथी त्वाःया वर्णन यानाः च्वयातःगु सफू *कीर्तिपताकाय्* इखाछेँया वर्णन यासें च्वयातःगु दु - “उत्तर पाखे ल्वहंहिति (आल्कोहिति), फल्चा, यज्ञशाला दुगु, बँय् अःपां सियातःगु, बांलाःगु भ्याः दुगु, सभ्य उत्सव आदिं यक्षपुरी अलका थें इखाछेँत्वाः न्ह्याइपुसे च्वं” (योगी नरहरिनाथ, २०१८: १०) ।

थुगु त्वालय् निगू बही निर्माण जुयाच्वंगु दु। उपिं निगू बहीमध्ये छगू बही ‘गोपीचन्द्र मिश्र संस्कारित गोपीचन्द्र महाविहार’ व मेगु ‘गोवर्द्धन मिश्र संस्कारित नापिचन्द्र महाविहार’ खः । गोपीचन्द्र महाविहारयात नेपालभाषां ‘पिन्तुबही’ धाइसा नापिचन्द्र महाविहारयात ‘दुन्तुबही’ धाय्गु याः । थुपिं निगुलिं बही थित्तुंथीक निर्माण जुयाच्वंगु दु। इखाछेँ त्वालय् निर्माण जुयाच्वंगुलिं निगुलिं बहीयात संयुक्तरूपं ‘इखाछेँ बही’ धकाः धाय्गु याः । गोपीचन्द्र महाविहार, पिन्तुबही १ रोपनी क्षेत्रफलय् दय्कातःगु विहार खः ।

१. विहारया भौतिक स्वरूप

थुगु बहिली दुहांवनेत त्वाथः गयाः थहांवनेमाः। बहीया मूलुखाया च्वय् बार्दली पिकयातःगु दु । मूलुखां दुहांवनेवं जवय् विहारया रक्षककथं महांकाल व हनुमान स्थापना यानातःगु दु । बहीया छचाःखेरं फः दय्कातःगु दु । बहीया लाय्ब्वय् अशोक चैत्य, धर्मधातु व जिनालय चैत्य स्थापना यानातःगु दु। लाय्ब्वय् चिकंअःपां सियातःगु दु। चिकंअःपाय् कियातःगु अभिलेखअनुसार जुजु योगनरेन्द्र मल्लया राज्यकालय् नेसं ८२२ स उकथं चिकंअःपां स्यूगु खः।

मूलुखाया चुलिंचू गन्धकुटी दु । गन्धकुटीइ दुहांवनेत त्वाथः गयाः थहांवनेमाः । उगु त्वाथःया जवंखवं द्वारपालया रूपय् ल्वहंया निम्ह सिंह तयातःगु दु । गन्धकुटीदुने मूद्यःया रूपय् पूर्वाभिमुख शाक्यमुनि बुद्ध विराजमान जुयाच्वंगु दु। मूद्यःया जवपाखे द्यःगं दय्माःगु खः तर यक्व न्हापा अनया गं खुयायंकूगुलिं गंया थासय् पद्मपाणि लोकेश्वर स्थापना यानातःगु दु । लैनसिंह बाङ्गदेल (१९८९ः २९३)या धापूकथं थुम्ह लोकेश्वर ईशाया १२ गूगु शताब्दीयाम्ह खः । थुम्ह लोकेश्वर न्हापा आलकोहिती तयातःम्ह खः।



छ्यनय् अक्षोभ्य बुद्ध अंकित लोकेश्वरया मूर्ति

सन् १९८० पाखे खुँतय्सं खुयायंकेत स्वःगु खः तर स्थानीय मनूतय्गु सावधानीया कारणं उगु कुतः सफल जुइमफुत । उकिं सुरक्षाया कारणं गोपीचन्द्र विहारय् तयूहःगु खः। सामान्यतः लोकेश्वरया छ्यनय् ध्यानी अमिताभ बुद्ध दय्माःगु खः तर थुम्ह लोकेश्वरया छ्यनय् भूस्पर्श मुद्राय् च्वनाच्वंम्ह अक्षोभ्य बुद्ध तयातःगु दु।

गन्धकुटीया जःखः शिलापत्र व ताम्रपत्र तयातःगु दु तर गुगुं नं अभिलेखय् विहारया निर्माणकालबारे न्ह्यथनातःगु मदु । अनया अभिलेखमध्ये दकलय् पुलांगु नेसं ५८६ या ताम्रपत्र खः । उकी केतकीमयी धाःम्हेस्या सालिक दय्कूगु खँ च्वयातःगु दु। तर उगु सालिक विहारय् गनं नं खनेमदु, सालिकबारे सुनां नं छुं खँ मसीधुंकल।

गन्धकुटीस्वयां च्वय्या तल्लाय् छचाःखेरं बार्दली पिकयातःगु दु। थुगु तल्लाया पलिइ न्हापा आँय्पा तयाः प्वलः चिनातःगु खःसा लिपा स्यनावंबलय् आर्थिक समस्याया कारणं जस्तापाता तय्माःगु खः। गन्धकुटीया च्वसं क्वथाय् दीपंकर बुद्ध (कुयाम्पाजु)या प्रतिमा तयातःगु दु। विहारया आगंद्यःकथं चक्रसम्बर तयातःगु दु। आगमय् कुमारीयात नं विशेष महत्त्व बियाः प्रतिष्ठा यानातःगु दु। बहीया पलिद्यःने देगः दनाः पुल थकयातःगु दु। अन च्वंगु अभिलेख अनुसार न्हापायागु छत्र व स्वांमाला जीर्ण जूगुलिं नेसं १०३५ स चतुर मानं न्हूगु दय्काः देछाःगु खः । नेसं ११३५ तछलाथ्व पुन्हि (विसं २०७२ जेठ १९ गते ज्यापुन्हि) खुन्हु न्हिनय् १२ बजेति जूबलय् थुगु देगःया उत्तरपाखेया पौ दुनावःगु खः।

२. ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

थुगु बही गुबलय् निर्माण यात धैगु ठोस आधार प्राप्त जूगु मदुनि। उकिं वंशावलीइ च्वयातःगु खँयात आधार काय्गु बाहेक मेगु विकल्प मदु। राइट वंशावलीइ थुगु विहारया निर्माणबारे च्वयातःगु दु। उकी च्वयातःकथं जुजु शिववर्माया काय् जुजु रुद्रदेव वर्माया पालय् कपिलवस्तुं सुनयश्री मिश्र वयाः क्वन्तिलिक्कसं च्वंवल। अनंलि आध्यात्मिक गुरु व मोक्ष मामां ल्हासय् थ्यन । ल्हासां विद्याध्ययन यानाः नेपालय् लिहांवयाः विहार दय्केत थाय् मालाजुल । अशोक महाराजां दय्कातःगु थूरया लिक्कसं उपयुक्त थाय् लुयावल। जुजु रुद्रदेवयात रत्न बियाः उगु जमीन न्यानाः छगू विहार दय्कल। सुनयश्री मिश्रया शिष्यपिं गोवर्द्धन मिश्र व काश्यप मिश्र थः गुरु मामां अन हे थ्यंकःवल । गुरुं इपिं निम्हेसित नं विहार दय्काबिल गुकियात छसिंकथं दुन्तु विहार व ललितवन विहार धाय्गु यात। उखे भाःत ताःईतक नं दुहांमवयाः सुनयश्री मिश्रया कलाः थः भाःत मामां अन थ्यंकःवल। लिपा सुनयश्री मिश्रया छय् दय्वं थः काय्यात भिक्षु यानाबिल । अनंलि सुनयश्री मिश्रं थः अनुयायीपिन्त काय् दतकि गृहस्थी जीवन त्याग यानाः ब्रम्हचर्य जीवन हनेमाःगु नियम दय्काबिल। सुनयश्री मिश्रया विहारयात यम्पि विहार धाय्गु यातसा वया शिष्यपिनिगु विहारयात क्वन्ति विहार व पिन्त विहार धाय्गु यात (राइट, १८७७ः ११५-१७)।

वंशावलीया थ्व बाखनय् पूर्णरूपं विश्वास याय्फुगु आधार मदु। दकलय् न्हापां रुद्रदे व वर्मा धैम्ह जुजुया अस्तित्वय् प्रश्नचिन्ह दंवइ । रुद्रदेव वर्माया पुर्खाकथं शिववृद्धि वर्मा, वसन्त वर्मा, शिव वर्मापिनि नां बियातःगु दु । अथे हे रुद्रदेव वर्माया काय् कथं वृषदेवया नां बियातःगु दु । नेपाःया दकलय् विश्वसनीय गोपालराजवंशावलीइ वसन्त वर्माया काय् धकाः सुपुष्प वर्माया नां बियातःगु दु, सुपुष्पदेवधुंकाः वृषदेवया नां बियातःगु दु । वृषदेव धैम्ह लिच्छवि जुजु मानदेव (ईसं ४६४-५०५) या तापाःबाज्या खः। रुद्रदेव वर्मा धैम्ह जुजुया नां गनं नं प्रामाणिकरूपय् खनेमदुगुलिं राइट वंशावलीया विवरण पूर्णरूपं विश्वसनीय मजू।

राइट वंशावलीया वंशावलीकार थः हे अलमल जूगु खनेदु । बाखनय् गनं नं गोपीचन्द्र मिश्रया नां न्ह्यथनातःगु मदु । छगू थासय् गोवर्द्धन मिश्र व काश्यप मिश्रपिनि विहार धकाः छथाय् दुन्तु विहार व ललितवन विहार धयातःगु दुसा मेथाय् पिन्त विहार व ललितवन विहार धयातःगु दु। भाषा वंशावलीइ सुनयश्री मिश्रया थ्व हे बाखंयात भचा पाकाः प्रस्तुत यानातःगु दु तर उकी सुनयश्री मिश्रयात जुजु वीरदेवया राज्यकालया मनू धयातःगु दु (लंसाल,



लस एन्जेलस काउन्टी म्युजियमय् सुरक्षित जुयाच्वंगु नेसं ५८९ स वनरत्नया महादानबारे वर्णन यानाः च्वयातःगु पौभाः । (Source - Pal, 1985: 66, Pl. 15)



नेसं ५८९ च्वःगु पौभाः स्यनाः हाकनं नेसं ९८२ स च्वकूगु प्रतिलिपि पौभाः । थुगु पौभाः वाराणसीया भारत कला भवनय् सुरक्षित दु ।
(सौजन्य : मीनबहादुर शाक्य)

२०२३ः ३-४) । वीरदेव धैम्ह बुंगद्यः हःम्ह जुजु नरेन्द्रदेव (ईसं ६४३-६७९) स्वयां छुं ईजक न्ह्यःयाम्ह जुजु खः । तर नेपाःया गुगुं नं अभिलेखय् प्रामाणिकरूपं रुद्रदेव वर्मा व वीरदेवया नां लुयावःगु मदुनि । उगु इलय् कपिलवस्तुया मिश्र व स्वनिगःया सम्बन्धबारे स्पष्ट याइगु ऐतिहासिक प्रमाण नं लुयावःगु मदुनि । नेपाःया थीथी अभिलेखय् नांया ल्यूने 'मित्र' स्वानातःपिं मनूतय्गु उल्लेख जुयाच्वंगुलिं वास्तवय् उम्ह मनू सुनयश्री मिश्र मखु, सुनयश्री 'मित्र' खः धकाः दावी याइपिं नेपाली विद्वान्त नं दु ।

आःयात राइट वंशावलीयात आधार काय्गु खःसा ईशाया ५ गूगु शताब्दीया मानदेवस्वयां ४ गू पुस्तान्ह्यःया जुजु रुद्रदेव वर्माया पालय् थुगु विहार दय्कूगु धकाः स्वीकार याय्माली । छम्ह जुजया राज्यकाल मोटामोटीरूपं २५ दँया हिसाबं ल्याःखाय्गु खःसा ईशाया ४ गूगु शताब्दीइ थुगु विहार निर्माण जूगु खनेदःवइ । उकिं थौंस्वयां १७०० दँन्ह्यः थुगु विहार निर्माण जूगु खय्माः धकाः अनुमान याय्फु ।

प्रामाणिकरूपं स्वय्गु खःसा नेसं ५११ य् तिनि थुगु विहारया अस्तित्व खनेदःवइ । केशर पुस्तकालयय् च्वंगु जुजु जयस्थिति मल्लया पालय् च्वयातःगु *आर्यगुणकारण्डव्यूह* सफुली थुगु विहारया नां उल्लेख जुयाच्वंगु दु (पेतेक, १९८४: १४१) ।

३. वनरत्न व गोपीचन्द्र महाविहारया स्वापू
वनरत्न धैम्ह तिब्बतय् वंपिं भारतीय धर्मगुरुपिंमध्ये दकलय् लिपांम्ह गुरु खः । वय्कःया जन्म पूर्वी बंगालया चित्तगोङ्ग जिल्लाय् च्वंगु सदनगरय् छगू राजपरिवाय् सन् १३८४ स जूगु खः । वय्कः ८ दँ दुबलय् आचार्य बुद्धघोषया शिष्य जुयादिल । हाकनं २० दँ दुबलय् विद्याध्ययन पूवंकाः श्रीलंका झाल । अन छुं ई च्वनाः अवलोकितेश्वरया निर्देशनकथं तिब्बतय् वनेमाःगु जुल । उबलय् तिब्बत वनेत नेपाःया लँपु जुयाः वनेमाःगुलिं ३७ दँ दुबलय् सन् १४२१ स १४ म्ह शिष्यसहित न्हापांखुसि नेपालय् झाल । नेपालय् थ्यनेधुंकाः स्वयम्भूया शान्तिपुर विहारय् च्वनादिल । वय्कलं तक्वःमछि हे तिब्बतय् वनेत नेपाःया लँपु जुयाः वय्-वनेगु यानादिल। नेपालय् च्वनेमालीबलय् शान्तिपुरय् हे च्वनाः कालचक्रय् दीक्षित जुयादिल । वनरत्नया थँबहिली च्वंम्ह को कासाहु धैम्ह मनूनाप मनमुटाव जूगुलिं सुरक्षाया दृष्टिकोणं जुजु यक्ष मल्लं गोपीचन्द्र महाविहारय् तयाबिल । उबलय् निसें जीवनया अन्तिम ईतक लगभग ३० दँ वनरत्नं थुगु हे गोपीचन्द्र महाविहारय् बितेयानादीगु खः । थन विहारय् च्वनाः धर्मया अध्ययन व अध्यापन यानाच्वन । जीवनया अन्तिम ई थ्यंबलय् वनरत्न ध्यानमग्न जुयादिल । सन् १४६८ स ८५ दँ दय्काः तुषिता भुवनय् वनेत सकसितं भोजन याकेगु घोषणा यानादिल । भोजन सिधय्काः दक्व गरीबपिन्त महादान बियादिल । उलि याय्धुंकाः थीथीकथंया अलौकिक घटना जूगु खनेदत - स्वांया वर्षा जुल, भुखाय् ब्वल, वनरत्न च्वनाच्वंथाय् इन्द्रधनुष खनेदत । दुरु रंगया लः हावाय् मुनाः वय्कःया म्हय् छचाःखेरं भुनाच्वन । वनरत्नं शिष्यपिन्त अन्तिम उपदेश बियाः थःगु कोथाय् दुहांझाल । अन वज्रासनय् च्वनाः ध्यान यायां देहत्याग यानादिल । कन्हय्खुन्हु स्वयम्भूया लिक्कसं वय्कःया अन्त्येष्टि जुल । उबलय् नेपाः छगुलिं प्रकाशमय जुयाच्वन (रोइरिच, १९७६: ७९७-८०४) ।

वनरत्न मदुगु छुं ईलिपा नेसं ५८९ (सन् १४६८) स वय्कःया जीवन नापनापं वय्कलं यानादीगु महादानबारे वर्णन यानाः पौभाः च्वःगु खः । थुगु पौभाः पुलां जुयाः स्यनावंगुलिं नेसं ९८२ (सन् १८६२) स उकिया प्रतिलिपि पौभाः च्वकूगु खः । थुपिं निगुलिं पौभालय् नेसं ५७५ य् श्री वनरत्नपां गोपीचन्द्र महाविहारय् साधुपिन्त अन्नदान ब्यूगु खँ च्वयातःगु दु । हाकनं नेसं ५८८ (सन् १५९०) स १,५०० मनूतय्त भव्य दान ब्यूगु खँ च्वयातःगु दु । वधुंकाः नेसं ५८९ मार्ग कृष्ण सप्तमीखुन्हु वनरत्नं बोधिपद प्राप्त यात धकाः च्वयातःगु दु । नेसं ९८२ स दय्कूगु न्हूगु पौभालय् ब्रम्हचर्य भिक्षु श्रीभाननरसिंह व मेमेपिं सकलें संघ जानाः उगु पौभाः दय्कूगु खः धकाः च्वयातःगु दु ।

पौभालय् वनरत्नया जहानं चिन्तामणि लोकेश्वरया मुद्राय् च्वनाः दान यानाच्वंगु दुसा जुजु यक्ष मल्लं स्वांवा हवलाच्वंगु दु । तर दुर्भाग्यया खँ, थुपिं निगुलिं पौभाः विहारय् मदय्धुंकल । विहारय् च्वंगु पौभाः खुयायंकाः विदेशया संग्रहालयय् थ्यनेधुंकल । नेसं ५८९ स च्वयातःगु न्हापांगु पौभाः **लस एन्जेलस काउन्टी म्युजियमय्** तयातःगु दुसा नेसं ९८२ या प्रतिलिपि पौभाः वाराणसीया **भारत कला भवनय्** तयातःगु दु ।

वनरत्नं थुगु विहारय् थः गुरु बुद्धघोषया लुमन्तिइ थीथी रत्न थुनातःगु वज्रधरया मूर्ति व आर्यतारा नं स्थापना याःगु खः । वय्कलं स्थापना यानादीगु वज्रधर व आर्यताराया कारणं थुगु गोपीचन्द्र महाविहारयात तिब्बतीतय्सं मेमेगु ६५ गू तीर्थस्थलमध्ये छगू तीर्थस्थलया रूपय् कयाः सम्मान यानाच्वंगु दु (वज्राचार्य, ११२१: ११४) ।

४. गोपीचन्द्र महाविहार व पुण्यकीर्ति महाविहार (लगंबहाः)या स्वापू

येँय् च्वंगु पुण्यकीर्ति महाविहार (लगंबहाः) या निर्माणया इतिहास मालेबलय् गोपीचन्द्र महाविहारनाप स्वानावइ । थुगु गोपीचन्द्र महाविहारया पुण्यदेव नांया छम्ह कुलपुत्र व्यापार याय्त ल्हासाय् वंगु जुयाच्वन । ल्हासाय् व्यापार यानाः यक्व सम्पत्ति कमेयानाच्वन । थुखे नेपालय् वसपोल खनाः नुगः मूम्ह सुं छम्हेसिनं "पुण्यदेव ल्हासाय् हे मन्त" धकाः हल्ला न्यंकाब्यूगु जुयाच्वन । थःथितिपिन्सं नं उगु खँ पत्याः यानाः याय् माःगु दक्व क्रियाकर्म यानाब्यूगु जुयाच्वन । व्यापार यानाः थःगु देसय् लिहांवःबलय् वसपोलं थःत सीम्ह धकाः तायकाः दक्व क्रियाकर्म यानातय्धुंकूगु सियाः दुःखी जुयाः येँय् लगमय् पाजुपिन्थाय् च्वंबिज्यात । अन थःम्हेस्यां कमे यानाहयागु सम्पत्तिं छगू विहार दय्काः पूजाआजा, गुथि आदि फुक्क ज्याया लागि आयस्ता तयाबिज्यात। पुण्यदेवं तःगु कीर्ति स्वरूप विहार निर्माण जूगुलिं उगु विहारया नां हे **कीर्तिपुण्य महाविहार** जूवंगु खः । जीवनया अन्तिम घडीइ थ्यंबलय् वसपोलया मनय् थः मदय्धुंकाः थःगु पुण्यतिथिखुन्हु याय्माःगु क्रियाकर्म छता पाजुपिनिगुपाखें मजूसे थःगु हे कुल विहार (गोपीचन्द्र महाविहार) पाखें जूसा ज्यू धैगु मती वल । छुं ईलिपा फागुण शुक्ल पूर्णिमा (फागु पुन्हि) खुन्हु वसपोलं देह त्याग यानाबिज्यात। वसपोल मदय्धुंकाः वसपोलया हे इच्छाकथं गोपीचन्द्र महाविहारया सर्वसंघया दुजःपिं वनाः क्रियाकर्म यानावल । लिपा नं दँय्दँसं फागु पुन्हिखुन्हु गोपीचन्द्र महाविहारपाखें वसपोलया पुण्यतिथिखुन्हु पूजाकर्म जुयावंच्वन । थ्व परम्परा छुं दँन्हय्ः तक न्ह्यानाच्वंगु खः । तर विशेष कारणवश आः उगु पूजा जुयाच्वंगु मदु । थुगु खँयात पुष्टि याइगु लिखित प्रमाण लुयावःगु मदुनि । अथेसां सामाजिक-सांस्कृतिक विधिव्यवहारं थ्व खँय् अवश्य हे सत्यता दु धकाः पुष्टि यानाच्वंगु दु ।

५. रितिथिति गुथि

थुगु विहारय् पञ्चस्थविर आःजुपिनिगु नायकत्वय् धार्मिक ज्याभ्वः न्ह्याइगु व्यवस्था जुयाच्वंगु दु । न्हापा न्याम्ह थपाःजुमध्ये प्यम्ह पिन्तुबहीपाखें व छम्ह दुन्तुबहीपाखें च्वनीगु व्यवस्था जुयाच्वंगु खः (लक, १९८५: २०७) । तर थौंकन्हय् दुन्तुबहीया सर्वसंघ पाःजुजुं निष्क्रिय जूगुलिं न्याम्हं थपाःजुपिं थ्व हे गोपीचन्द्र महाविहार, पिन्तुबहीपाखें हे च्वनेगु व्यवस्था जुयाच्वंगु दु । थुगु बहिली बौद्ध परम्परा अनुसार थकालिपिन्त नायः लुइगु, मस्तय्त बरे छुइगु ज्या जुयाच्वंगु दु । थनया संघया दुजःपिन्सं बाःछि-बाःछिया ल्याखं द्यःपाः फयाः द्यःख्यः चाय्केगु यानाच्वंगु दु । प्रत्येक महिनाया कृष्णपक्षया दशमीखुन्हु दशमीपूजा नं न्ह्याकाच्वंगु दु । थुगु पिन्तुबहीया सर्वसंघय् ८१ म्ह दुजः दु ।

न्हापा-न्हापा यक्व पूजा, गुथि दुगु खःसां थौंकन्हय् आयस्ता मदयावंगुलिं आपालं गुथि दीधुंकल । थौंकन्हय् न्ह्यानाच्वंगु छुंछुं धार्मिक ज्याखँ थुकथं दु -

(क) चीभाः बुसाधं - कछलाथ्व पुन्हि (सकिमना पुन्हि)
(ख) दिशि पुजा - थिंलाथ्व दशमी व एकादशी
(ग) दिगुपूजा - बछलाथ्व चौथि
(घ) नामसंगीति तुतः ब्वनेगु - गुंला लच्छि
(ङ) बहीद्यः ब्वय् - गुंलाथ्व पुन्हिनिसें गुंलागा दुतिया तक
(च) लुचिद्यः थाय्गु - गुंलागा अमाइनिसें यंलाथ्व पारुतक
(छ) कुमारी पूजा - कौलाथ्व नमबी व दशमी
(ज) चौ छाय्गु - कौलाथ्व पुन्हि (कतिपुन्हि)

६. विशेषता

(१) नेपालमण्डलया प्राचीन बौद्ध विहारमध्ये छगू थुगु विहार नं खः ।
(२) पण्डित वनरत्नं थःगु जीवनया आपालं ई थन हे व्यतीत यानाः थन हे बोधिपद प्राप्त याःगु खः । उकिं थुगु विहारयात तिब्बतीतय्सं ६५ गू पवित्र तीर्थस्थलमध्ये छगू नालाः श्रद्धापूर्वक दर्शन याय्त वय्गु याः ।
(३) थुगु विहार न्हापा बौद्ध शिक्षाया केन्द्रया रूपय् विकास जुइधुंकूगु खः । वनरत्न थन च्वनाः विद्या अध्ययन याय्गु, सफू च्वय्गु, सफूया अनुवाद याय्गु व थः शिष्यपिन्त बौद्ध धर्मय् दीक्षित याय्गु ज्या यानावंगु खः ।
(४) वनरत्नं थुगु विहारय् च्वनाः महादान ब्यूगु घटनाया संस्मरणकथं नेसं ५८९ स पौभाः च्वयातःगु खः । थुगु पौभाः नेपाःया पुलांगु पौभाःमध्ये छगू पौभाः खः धैगु कलाविद्पिनि धारणा दु ।
(५) थुगु विहारय् च्वंम्ह दीपंकर बुद्ध (कुयाम्पाजु) यात सम्यक महादानय् निमन्त्रणा वइमखु । उकिं थुगु विहारय् च्वंम्ह दीपंकर तथागतयात सम्यकय् यंकेम्वाः। वनरत्नं थुगु विहारय् महादानया आयोजना याःगुलिं सम्यकय् थनया दीपंकर तथागतयात निमन्त्रणा मयाःगु खः धैगु थनया आःजुपिनिगु धापू दु ।
(६) गुंलां बहीद्यः ब्वइबलय् तःग्वःगु जाकि व चिग्वःगु जाकि धकाः ब्वय्गु चलन दु । सत्ययुगया थ्व अमूल्य निधिया प्रदर्शनी थुगु विहारय् बाहेक विश्वया गुगुं नं थासय् खनेमदु । न्हापा लिक्कसं च्वंगु नापिचन्द्र महाविहारय् नं थुकथं हे जाकि ब्वय्गु प्रचलन दुगु खः । ईसं १८५०-१८६३ तक नेपालय् च्वनाः ब्रिटिश रेजिडेन्सीया



भुखाचं दुनावःगु गन्धुरीद्यःया च्वसं च्वंगु पुर

चिकित्सकया रूपय् ज्या यानावंम्ह ओल्डफिल्डं (१८८०: ३०२) थःगु सफुली निगुलिं बहिली दीपंकर बुद्धया न्ह्यःने तयाः जाकि ब्वइगु परम्पराया उल्लेख यानादीगु दु ।

(७) थुगु विहारय् वज्रकीलाया सिँया मूर्ति दु । न्हापाया आःजुपिन्सं कनातःकथं गुरु नारोपां थुगु वज्रकीला दयकावंगु खः । वज्रकीलाया दर्शन यायत आपालं तिब्बती भक्तजनपिं वयगु याः ।

(८) येँया कीर्तिपुण्य महाविहार (लगंबहाः) नाप थुगु विहारया क्वात्तुगु स्वापू दु । थुगु विहारया छम्ह कुलपुत्र पुण्यदेवं थःम्हं आर्जन यानागु सम्पत्ति छ्यलाः लगंबहाः निर्माण याःगु खः । दँय्दँसं फागुपुन्हिखुन्हु पुण्यदेवया पुण्यतिथिखुन्हु थुगु विहारं पूजा वने धुंकाःतिनि लगंबाहाःया मेमेगु पूजा न्ह्याइ ।

७. विहारया समस्या

थुगु विहारया मुख्य समस्या धैगु हे आर्थिक खः । आयस्ता वइगु बुँ मदयावंगुलिं विहारया नियमित पूजा, गुथि न्ह्याकेत हे समस्या वःगु दु । विहारया आर्थिक स्रोत धैगु हे बालं बियाः उठेजुइगु क्वथाभाडा खः । यक्व पुलां जूगुलिं विहार जीर्ण जुइधुंकल । आँय्पा पौ स्यंबलय् ल्ह्वनेत आर्थिक समस्या वःगुलिं जस्तापाता तयाः पलिं चिनेमाःगु बाध्यता जुल । आगंया च्वय् पौ ज्वःगु मर्मत याय्मफयाः प्लाष्टिकं त्वःपुयाः तय्माःगु अवस्था दु । उकिसनं विसं २०७२ वैशाख १२ गते वःगु तःभुखाचं विहारया यक्व थासय् नोक्सान याःगु दु । अंगःत चिरिबाःयाः दुनावइगु अवस्थाय् दु । तःभुखाय्धुंकाः लगातार वयाच्वंगु लिभुखाचं यानाः स्थिति अझ नाजुक जूगु दु । नेसं ११३५ तछलाथ्व पुन्हि अर्थात् ज्यापुन्हि (विसं २०७२ जेठ १९ गते) खुन्हु गन्धुरीद्यःया च्वय् पलिद्यःने च्वंगु देगःया उत्तरपाखेया पौ दुनावल । उगु देगः तत्काल जीर्णोद्धार याय्फइगु स्थिति मदुगुलिं जोखिमयुक्त भाग थुनाः प्लाष्टिकं त्वःपुयाः वां मदाय्केगु व्यवस्था जुयाच्वंगु दु । विहार यक्व पुलां जुइधुंकूगुलिं याकनं हे पुनर्निर्माण याय्माःगु अवस्था वय्धुंकल ।

८. विहार पुनर्निर्माण जुइधुंकाःया योजना

नेपाःया मध्यकालीन इतिहासय् नेपालमण्डलय् च्वंगु विहार बौद्धशिक्षाया केन्द्रविन्दु जुयाच्वंगु खः । विद्वान्पिन्सं विहारयात यूरोपया विश्वविद्यालयनाप तुलना यानाः विश्लेषण यानातःगु दु । जीर्णोद्धार जुइधुंकाः थुगु विहारयात नं बौद्ध अध्ययन केन्द्रया रूपय् विकास यानायंकेगु योजना दु । विहारयात सर्वसंघया सम्पत्ति थें जक मयाःसे समग्र बौद्ध जगत्या हितया लागि छ्यलाबुलाय् हय्गु सोच विकास जुयाच्वंगु दु । थुकिया लागि भविष्यय् गुकथं न्ह्यांवनेगु धैगु खँय् गहनरूपं चिन्तनमनन जुइमाःगु खनेदु । ●

ग्वाहालि ज्वलं

Bangdel, Lain S., 1989, *Stolen Images of Nepal.* Kathmandu: The Royal Nepal Academy.

Gutschow, Niels, Bernhard Kolver, Ishwaranand Shresthacarya, 1987, *Newar Towns and Buildings: An Illustrated Dictionary.* Sankt Augustin: VGH Wissenschaftsverlag.

Locke, John K., 1985, *Buddhist Monasteries of Nepal: A Survey of the Bahas and Bahis of the Kathmandu Valley.* Katmandu: Sahayogi Press Pvt. Ltd.

Oldfield, Henry A., 1880, *Sketches From Nipal,* Vol. II, London: W. H. Allen & Co.

Pal, Pratapaditya, 1985, *Art of Nepal: A Catalogue of Los Angeles County Museum of Art Collection.* Berkeley: University of California Press.

Parajuli, Punya P., 2014, 'Vanaratna and His Activities in Fifteenth- Century Nepal' in Benjamin Bogin and Andrew Quintman (Eds.), *Himalayan Passages: Tibetan and Newar Studies in Honor of Hubert Decleer.* Boston: Wisdom Publications, pp. 289-300.

Petech, Luciano, 1984, *Madiaeval History of Nepal (c.750-1482).* Second Revised Edition. Rome: Instituto Italiano Per Il Medio Ed Estremo Oriente.

Roerich, George N. (Ed.), 1976, *The Blue Annals.* Delhi: Motilal Banarsidass.

Slusser, Mary, 1998, *Nepal Mandala: A Cultural Study of the Kathmandu Valley,* 2 Vols. Reprint. Kathmandu: Mandala Book Point.

Wright, Daniel (Ed.), 1877, *History of Nepal.* Cambridge: At the University Press.

योगी, नरहरिनाथ (अनु.), विसं २०१८, *श्रीकुनु शर्माको कीर्तिपताका* (ललितपुको वर्णन) । ललितपुर : जगदम्बा प्रकाशन ।

लंसाल, देवीप्रसाद (सं.), विसं २०२३, *भाषा वंशावली,* भाग २ । येँ : नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय ।

वज्राचार्य, हेराकाजी, नेसं ११२१, *यलया बौद्ध विहार* । यल : बौद्ध विहार संघ ।